Het begint bij kijken

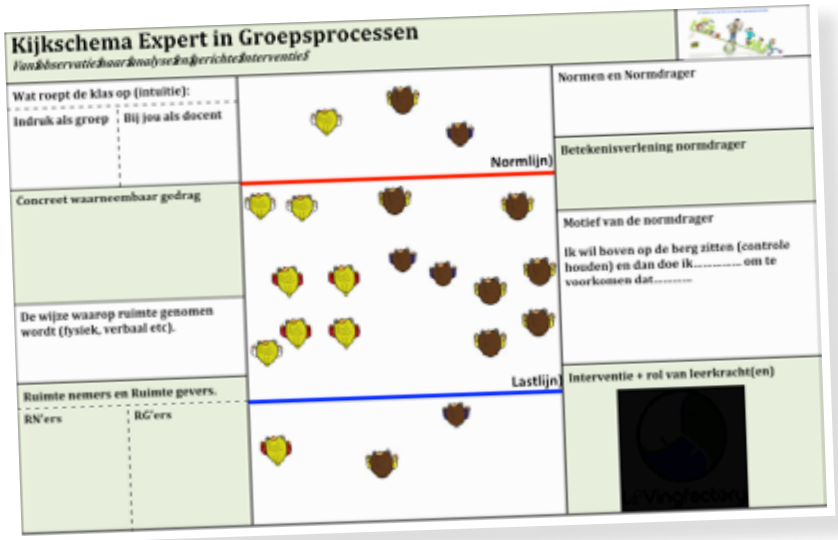
Hoe kan Klasse(n)spel een bijdrage leveren aan Passend Onderwijs (3)

"Die klas 2 havo B is zo druk. Ik kan er niets mee. Ik ben meer bezig met orde houden dan met lesgeven. Er valt geen land mee te bezeilen. Als het Kees niet is dan is het Joram wel die de boel op stelten zet. Er is altijd wel wat. Na een uurtje lesgeven 2 havo B ben ik bekaf, terwijl ik in 2 havo C bijna niets hoef te doen. Die klas lijkt wel vanzelf te lopen. Ik denk wel eens, als ik daar niét bij zou zijn doen ze ook wat er op het programma staat voor die dag".

TEKST ANNEMATT COLLOT D'ESCURY, ROEL VAN BEUSEKOM EN IVO DOKMAN **FOTO'S** ANITA RIEMERSMA

Een klas die niet lekker loopt wordt het meest besproken in de personeelskamer. Voor de meesten is dit wel herkenbaar en de meeste docenten hebben er wel eens last van. Iedereen heeft ook wel een idee waar het aan ligt. De één is van mening dat er geen structuur in die klas zit, de ander geeft aan dat er te veel adhd-ers in de klas zitten, een derde is van mening dat het niet zo zeer te veel adhd-ers zijn maar vooral die ene, die altijd het voortouw neemt, daar is het trouwens thuis ook hommeles.

Kijkschema

En daar gaat het mis. Iedereen ziet wat anders en doet wat anders. Logisch als je wat anders ziet dan pas je ook andere interventies toe. Dat is verwarrend voor leerlingen, maar belangrijker nog: ongestructureerd kijken leidt vaak tot verschillende en niet zelden verkeerde interventies.

In het vorige artikel is de fasering behandeld en het belang van goed leren kijken. In dit artikel gaan we verder in op de eerste twee fases: constateren en observeren en gaan we klas 2 Havo B nader bekijken met kijkschema's en instrumenten. De volgende fases komen aan bod in een vervolgartikel.

Kijkschema's en instrumenten

Het kijkschema helpt je naar alle leerlingen te kijken en niet alleen naar Kees.
Laten we eens aan de hand van het kijkschema naar een voorbeeldklas, 2 havo B kijken

Wat roept 2 havo B als klas op? Indruk als groep

De klas komt binnen en maakt een vrij rustige indruk, er wordt wat gepraat onderling maar al snel is er aandacht voor wat er gaat gebeuren. Tijdens het doen van de activiteit tikboksen valt op dat de leerlingen snel zijn afgeleid en om zich heen beginnen te kijken. Zodra het nieuwe eraf is ontstaat er een soort van mechanisch bewegen waarbij de leerlingen niet echt met elkaar bezig zijn maar vooral de activiteit goed willen doen voor zichzelf. Verveling en individualisme kenmerken deze groep. Hier en daar zijn er wat kleine groepjes leerlingen die iets meer met elkaar hebben, maar iedereen lijkt hier op zichzelf te staan.

Bij jou als docent

Wij hebben als docenten beide de neiging om het aantrekkelijker te gaan maken voor de leerlingen. Als docent merk ik dat ik wat onverschillig word en probeer beter mijn best te doen om het iedereen naar de zin te maken. Het is allemaal wat ongrijpbaar.

Concreet waarneembaar gedrag

Leerlingen komen allemaal tegelijk binnen, sommige leerlingen vormen kleine groepjes apart van de rest. Niet heel veel bijzondere kenmerken, ook niet al te veel onrust. Wat opvalt is dat één jongen vragen stelt over kickboksen met name over onze eigen vaardigheid (wij noemen het tikboksen, de activiteit die we gaan doen met de klas). Als we aangeven geen wedstrijden te hebben gedaan stelt hij geen vragen meer (en lijkt genoeg te weten is mijn interpretatie). Verder is de groep stil, wel wordt er tijdens de activiteit soms hard geslagen en geven ze elkaar niet terug wat dat met ze doet. Iedereen houdt zich in eerste instantie aan de opdracht, maar er wordt snel rondgekeken als ze gestart zijn. Het wisselen van partner duurt relatief lang. Er zijn veel dezelfde leerlingen aan het woord en een ervan laat zich meer zien en horen dan de anderen.

De wijze waarop ruimte wordt genomen

Dit gebeurt vooral fysiek, maar ook de stilte en de wijze van af- en goedkeuring is (te) nadrukkelijk in beeld en kleurt de ruimte en zegt iets over de behoefte om te normeren en invloed te hebben. Het Kijkschema, levert intuïtief wel een gevoel van onrust op, maar nog niet meer dan dat. Klopt ons gevoel wel? Wat vindt de klas? Wat vinden de jongeren?

De test

Met de SAQI, de School Attitude Questionnaire Internet en de SST (Semantic Selection Test) laat

Schaal	klas	M	Se	klas	M	Se
Algemene aanpassing	2 havo-C	5.15	0.33	2 havo-B	3.85	0.29
aan school						
Leertaakgerichtheid		5.12	0.28		3.54	0.26
Sociaal aanvaard		5.35	0.33		3.27	0.31
voelen						
Relatie Leerkracht		4.88	0.27		3.46	0.26
Pest anderen		5.78	0.43		3.88	0.47
Gepest worden		5.96	0.51		2.42	0.27

In1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	Angst	Plezier
Angst		x		x	x			x	x		x	x	x					
Plezier	0		0			0		0				0	0	0		0		
Docent		1		1	1		1				1	1	1	1			6	3
klasgenoten		1		1	1		1			1		1	1		1		5	2

In2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	A	P
Angst		x		x	x		x			x	x	x		x				
Plezier	0	0				0		0			0			0	0	0		
Docent	1		1		1			1		1	1		1		1		3	4
klasgenoten	1	1	1			1		1		1	1				1		2	6

In3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	A	P
Angst	x	x				x	x				x	x			x	x		
Plezier	0			0				0	0	0	0		0		0			
Docent	1		1					1	1		1	1		1	1		4	5
klasgenoten	1		1		1						1	1	1	1	1	1	5	4

In4	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	A	P
Angst		x		x	x		x			x		x	x	x				
Plezier	0	0				0			0		0		0	0	0	0		
Docent	1						1	1		1	1	1			1		3	3
klasgenoten			1				1	1	1		1	1			1	1	2	3

In5	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	A	P
Angst	x				x	x	x	x		x	x			x				
Plezier		0	0		0		0		0		0		0	0				
Docent	1				1	1				1	1	1		1	1		6	3
klasgenoten	1				1	1	1			1	1			1	1		7	3

In6	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	A	P
Angst		x			x	x	x			x	x	x				x		
Plezier	0			0		0	0			0	0		0	0				
Docent	1	1		1			1		1		1	1	1				3	5
klasgenoten		1				1	1		1		1		1	1	1		4	5

In7	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	A	P
Angst		x		x	x	x	x			x		x		x				
Plezier	0					0		0	0		0		0	0	0			
Docent	1							1	1	1	1		1	1	1		2	7
klasgenoten	1			1			1	1		1	1			1	1		4	5

In8	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	A	P
Angst		x		x	x	x	x			x		x				x		
Plezier	0		0			0		0	0		0				0	0		
Docent	1		1					1	1	1	1		1		1		1	6
klasgenoten	1		1			1		1	1		1			1	1		1	7

In9	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	A	P
Angst		x	x		x		x			x	x	x				x		
Plezier	0	0		0					0			0	0	0		0		
Docent	1	1		1		1		1	1				1	1			1	5
klasgenoten	1	1		1							1	1	1	1		1	3	7

In10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	A	P
Angst	x	x		x	x		x			x			x			x		
Plezier	0			0		0		0	0		0		0	0				
Docent	1			1		1		1	1		1			1		1	3	7
klasgenoten	1			1		1		1			1		1	1	1		3	6

In de tabel kun je zien welke plaatjes de leerling heeft gekozen bij Angst (de x-en) welke plaatjes de leerling heeft gekozen bij plezier (de 0-en), welke bij docent en welke bij klasgenoten (de 1-nen) . Vervolgens kun je zien hoe vaak de keuze voor docent overeenkomt met angst, dat betekent een 1 en een x bij hetzelfde plaatje. Voor leerling 1 is dat 6 keer (namelijk bij plaatje 2,4,5,11,12 & 13). Idem voor plezier de overeenkomst tussen 0 en 1. Bij leerling 1 is dat voor plaatjes 12, 13 & 14 het geval. Voor klasgenoten zijn dat bij leerling 1 de plaatjes 2,4,5, 12 & 13 voor angst totaal 5 en de plaatjes 12 & 13 voor plezier in het totaal 2 . In de laatste kolommen kun je voor iedere leerling in één keer alle overeenkomsten zien.

je de jongeren zelf aan het woord. De SAQI vraagt aan jongeren zelf wat zij vinden van de klas. De SAQI, is een vragenlijst die informatie geeft over hoe een leerling de school ervaart. Het gaat hier dan om de hoofdschalen: motivatie, welbevinden en het zelfvertrouwen (Vorst, 2008, www.saqi.nl). Naast de schalen motivatie, welbevinden en zelfvertrouwen kent de SAQI ook schalen voor de algehele aanpassing aan de school, controlemetingen en pesten. De SAQI biedt een mooi overall beeld van de Possibility Atmosphere (PA) in de klas. Een klas waarin de leerlingen zich prettig voelen (welbevinden), zichzelf vertrouwen, waar niet gepest wordt en de leerlingen gemotiveerd zijn, is een klas die representatief is voor een klas met een goede PA. De SAQI werkt met scores van 1 tot en met 9. Dat betekent dat een 5 een gemiddelde score is.

Resultaten vergeleken

2 havo C (de klas waar alles vanzelf lijkt te gaan) schommelt op of boven het gemiddelde. 2 havo B zit daar beduidend onder. Wanneer is er iets aan de hand? Als vuistregeltje wordt vaak een afwijking van meer dan 2 standaarddeviaties onder het gemiddelde aangehouden. In 2 havo B is duidelijk iets aan de hand. Het hangt er een beetje van af wat je als standaarddeviatie neemt maar hoe je ook wendt of keert 2 havo B laat zien dat er in die klas meer onveiligheid is dan je zou wensen, er wordt meer gepest. Leerlingen voelen zich minder aanvaard en hebben een minder goede band met hun leerkracht dan in 2 havo C en niet zo verrassend is er ook minder aandacht voor de les (leertaakgerichtheid).

Dat we ons niet gelukkig voelen over 2 havo B lijkt wel te kloppen, althans de leerlingen voelen zich gemiddeld genomen duidelijk ook niet zo gelukkig. Nu zijn gemiddelden een goede algemene graadmeter, maar uiteindelijk wil je ook graag van de leerlingen individueel weten hoe veilig zij zich in de klas voelen.

Je kan de SAQI individueel uitpluizen alhoewel dat een hele klus is. Je kan ook naast de SAQI de SST gebruiken. De SST vraagt ook aan de jongeren wat zij vinden van de klas, maar dan meer op onbewust niveau. De SST doet niet zo zeer een appel op cognitieve reflectie, zoals de vraag: hoe ervaar jij de steun van je klasgenoten op een schaal van 1 tot 9 , niet prettig (1) prettig (9) maar meer op onbewuste reflectie. Ons gedrag wordt bepaald door bewuste en onbewuste processen. Onbewuste processen gaan heel snel, zeg maar over je ruggenmerg. Zij worden ook wel reflexieve processen genoemd.

Automatische processen

Die automatische processen spelen als we 's avonds in het donker in een eng steegje een schaduw op ons afzien komen. We zetten het op een lopen tot we weer in de het veilige licht van de straatlantaarns staan, of als we een auto van links door rood zien rijden. Ja hij komt van links en hij rijdt door rood maar dat bedenken we pas achteraf. Onze eerste reactie is remmen en heel soms gas geven. Je beslist in een split second over veiligheid. Automatische processen spelen ook

Onbewuste processen gaan heel snel, zeg maar over je ruggenmerg. Zij worden ook wel reflexieve processen genoemd

een rol bij het gevoel van veiligheid dat wij in de klas beleven. De SST laat voor het totaal van onze 2 havo B zien dat het zo op het eerste gezicht wel mee valt met die veiligheid, immers voor leraar, school en klasgenoten wint plezier het op klassikaal niveau overtuigend van angst.

De SST van 2 havo B	Angst	Plezier
School	86	116
Klasgenoten	74	142
Vakantie	60	166
Pesten	143	58
Huiswerk	113	78
Alcohol	115	92
Gym	82	144
Regels	121	91
Proefwerk	120	79
Scheiden	138	70
Leraar	93	114
Feedback	96	116
Leren	120	89

de SST-tabel

Individueel bekeken

Kijken we naar de individuele leerlingen dan laat 2 havo B best wat schrikbarende dingen zien. Een voorbeeld van de wijze van score is opgenomen in de tabel. Zie voor de andere test resultaten de site (www.kvloweb).

Een flink aantal leerlingen lijkt meer angst dan plezier op school te beleven. Ook een substantieel aantal leerlingen beleeft wel plezier op school, maar evenveel angst.
De meeste leerlingen vinden pesten niet plezierig maar sommige leerlingen lijken er wel lol aan te beleven. De docenten lijken terecht aan de bel te hebben getrokken bij 2 havo-B
De leerlingen laten zien dat er veel angst in de klas zit. Voor een aantal leerlingen zelfs vooral angst. Een beetje bang voor proefwerken en geen overmatig plezier bij huiswerk, is niet iets om wakker van te liggen als docent. Maar een leerling die meer angst dan plezier aan school beleeft en voornamelijk angst bij zijn klasgenoten ervaart, is niet iets wat je in je klas graag wil. De SST en de SAQI hebben overtuigend aangetoond dat een deel van de leerlingen zich niet plezierig voelt in de klas.

Automatische processen spelen ook een rol bij het gevoel van veiligheid dat wij in de klas beleven

Opvallend en niet onbelangrijk is dat onze Kees hoort bij de kinderen die zowel angst als plezier heeft op school. Gelukkig dat we het niet hebben gelaten bij de eerste geluiden uit de personeelskamer. Kees valt misschien wel op als onruststoker, maar lijkt zelf ook last te hebben van de onrust. Dat betekent dat er in 2 havo B meer aan de hand is dan Kees alleen. Dat betekent ook dat de oplossing 'Kees-uit-de klas' niet zou hebben gewerkt. Uitgebreid kijken heeft ons gered van de verleiding het te zoeken bij Kees de onruststoker.
De volgende stappen in het kijkschema helpen om te be-kijken waar die onrust en onveiligheid vandaan komt.

- Welk gedrag is bepalend in de klas?
- Kunnen we analyseren welke norm er in de klas heerst?
- Wie dragen die norm en wie hebben er last van?
- En waarom zou die norm er zijn?
- Kunnen we analyseren wat die norm voor winst oplevert voor de normdragers en vanuit welk motief?.

In het volgende artikel zullen we verder ingaan op het analyseren van de observatiegegevens (3-D sociogram = midden van het kijkschema). De normen die spelen in de klas, de effecten en last die dit kan geven in de klas (leerlingen die er niet aan kunnen of willen voldoen), de betekenis en het motief van de eventuele normdragers. Maar ook op het belang van de activiteit en de samenhang tussen de IK, WIJ en HET. Tot slot gaan we in op welke interventie dan het meest kansrijk is en of het helpt. ■

Contact:
i.dokman@lving.nl